

УДК 340.12

М.М. ГУРЕНКО, докт. юрид. наук, доц.,
Кримський юридичний інститут Харківського
національного університету внутрішніх справ

ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ЦІНОСТІ НАРОДУ, ЯК ВИТОКИ СУЧАСНОЇ ДОКТРИНИ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Ключові слова: свобода віросповідання, правове відтворення права, теоретико-правові думки, ціннісні орієнтири, теоретико-правова спадщина

Розвиток світової філософсько-правової думки щодо прав і свобод людини важко уявити без врахування філософсько-правової культури України. Українські мислителі були безпосередніми учасниками її творення, вносячи в неї свій доробок. Ідеї свободи людини, цінності людського життя, обстоювання гідності людської особистості не були новими для філософських розвідок в Україні.

Для сучасних наукових досліджень проблематики прав і свобод людини велике значення має аналіз власної наукової спадщини, виявлення та осмислення ціннісних, моральних її витоків. Така увага до власної філософсько-правової спадщини обумовлена потребою виявити та з'ясувати концептуальні підходи до розуміння сучасних умов і засобів забезпечення людині її прав і свобод, намаганням виокремити фактори, що сприяють чи заважають відтворенню у реальне життя прав і свобод людини.

Сучасна українська наука значне місце відводить дослідженню саме величезної філософсько-правової спадщини нашого народу. Серед таких можна назвати наукові роботи: Андрусяка Т. "Шлях до свободи (Михайло Драгоманов про права людини)", Герасимова Е. "Дорогу к свободі осилит идуший: от авторитаризма к практическому гуманизму", Забужко О. "Філософія української ідеї та європейський контекст", Іванченка Р. "Історія без міфів: бесіди з історії Української державності", Паславського І. "3 історії розвитку

філософських ідей на Україні в кінці XVI - першій третині XVII ст.", Скакун О. "Иван Франко (из истории политической и правовой мысли)" та інші. Окремо треба відмітити і цільові наукові розробки, що знайшли своє відтворення у дисертаційних дослідженнях: Горбала В. "Права людини у правовій думці Наддніпрянської України кінця XVIII – початку XX століття (індивідуалістичні концепції)", Бондарука Т. "Концепція західно-руського права та її вплив на розвиток української історико-правової науки", Кармазіна М. "Ідея державності в українській політичній думці [кінець XIX - початок XX століття]", Комзюка Л. "Драгоманівська конституційно-правова концепція політичної самостійності України і XX століття" та інші.

У системі законодавства України з питань прав і свобод важливе місце займають норми, що спрямовані на забезпечення свободи віросповідання. Правовим підґрунтям стала Конституція України, в статті 35 якої закріплено право кожного на свободу світогляду і віросповідання [1], а також Закон України "Про свободу совісті та релігійні організації" [2]. У низці інших нормативно-правових актів визначені юридичні засоби реалізації, охорони і захисту зазначеного права, а також певних її елементів (можливостей), зокрема таких, як право на світську та релігійну освіту, право на альтернативну (невійськову) службу. Крім того, це чинні міжнародні договори, насамперед, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Конвенція про захист прав людини і основних свобод. Зазначене дає повну впевненість у тому, що в Україні складені правові важелі реалізації та захисту права людини на віросповідання. А тому виникає питання у доцільностях наукових пошуків цієї проблематики взагалі й історичних джерел тощо.

Полемізуючи з такою точкою зору висловимо, що тільки через знання та розуміння минулого можна опанувати сьогодення, зрозуміти й передбачити, як зміниться правова реальність після введення в правове життя певного правового акту. Саме з такої позиції ми розглянемо історично-правову спадщину нашого народу відносно права на віроспові-

дання. Більше того, за умов трансформації тоталітарної держави в демократичну, за яких ми живемо, ця тема є однозначно актуальною. Крім того, науковці зазначають, що “релігія вчить демократію “таємниці” прав людини, а демократія вчить релігію інструментарію захисту цих прав”. Тому провідною метою статті є звернення до гуманістичних релігійних засад як до фундаментальних цінностей нашого народу, спрямованих на об’єднання нашого народу в єдиний український народ. В рамках даної статті ми пропонуємо нове ставлення до права людини на віросповідання, розглядати його не як частину приватного життя українського народу, а як важливого, основоположного фактору життя українського народу, яке має можливості і здатність сформулювати єдину для всіх об’єднуючу ідею для сталого національного розвитку. Без вирішення цієї проблеми, на нашу думку, неможливе засвоєння і творче застосування нових, для нашого суспільства, економічних, політичних і соціальних ідей.

Одним з перших, в історичному аспекті, невід’ємним правом була проголошена свобода віросповідання. Людині необхідно було відстояти свою духовну свободу, доказати своє право на власне життя, на свободу. В науковій літературі пропонується розуміння свободи віросповідання як свободи думати і вірити за власним бажанням. І саме ця внутрішня релігійна свобода визначається серцевиною свободи взагалі.

На нашу думку, розгляд питання щодо виникнення, розвитку і становлення на теренах сьогоденної України філософсько-правових ідей щодо права людини на свободу віросповідання необхідно здійснювати з урахуванням того, що наша держава – це “...багатонаціональна та багатоконфесійна країна. Тут справді зустрівся й замкнувся не лише православний Схід і католицький Захід, а й Схід і Захід у масштабному, геополітичному вимірі” [3, с.26]. Але при спілкуванні з різними народами, переймаючи елементи їх культури, у тому числі й вірувань, український народ зміг не тільки зберегти власну культуру й вірування, а зробити їх

цементуючими факторами, завдяки яким збереглася українська самобутність та український народ взагалі.

Таким яскравим прикладом толерантного ставлення до права інших на віру ще за часів Київської Русі може слугувати договір Русі з Візантією 944 року. Взагалі період київського християнства характеризується тим, що на українських землях, поряд з православ’ям, були й інші релігії – католицька, вірмено-григоріанська, іудейська, караїмська.

Толерантність і терпимість до свободи іншого була реаліями життя не тільки Києва, але й на теренах України-Русі. Так, літописи свідчать про “заснування у XII ст. ірландськими монахами в Києві костьолу св. Діви, у Переяславі – св. мученика Мартирія. Також були в Києві домініканці з Польщі, які ще перед 1228 роком мали там монастир та конвент, в Галичі, на початку XIV ст., оселилися францісканці. Вони мали свій вікаріят, до якого входили монастирі Львова, Городка, Галича, Коломиї. Франціскани заснували католицькі єпископії в Галичі, Перемишлі, Львові” [4, с.238-239]. Треба зазначити, що в XVI - XVII століттях українці сповідували щонайменше три релігії – католицизм, уніатство, православ’я [5, с.106].

Разом із цим, цивілізаційну цінність свободи віросповідання обстоювали й українські науковці та культурно-освітні діячі.

Так, Герасим Смотрицький, автор полемічного трактату “Ключ царства небесного”, виданого у 1587 році, виступав проти намагань позбавити українців свободи віросповідання. Засуджуючи політику полонізації, спрямовану на духовне, соціальне і національне гноблення українського народу, на протигагу католицькому експансіонізму, в дусі реформаційних ідей свого часу, він виступає з обстоюванням рівних відносин між віруючими, як це було притаманне ранньохристиянській епосі. Критикуючи єдиноначальний внутрішній устрій католицької церкви, протиставляє йому рівність взаємовідносин ієрархів і пастви як рівноправного союзу віруючих.

Розглядаючи свободу совісті як вищу духовну цінність, науковий діяч, письменник-

полеміста Христофор Філарет зазначав, що кожна людина має право на свою віру, право боротися за неї. Він наголошував на недопустимості нав'язування особі того чи іншого віросповідання, закликав до толерантного ставлення, до милосердя та злагоди між людьми, до визнання рівності прав всіх громадян держави в незалежності від їх релігійної приналежності.

Визначне місце серед представників раннього українського гуманізму посідає літературний діяч і філософ Іван Домбровський. У своєму творі “Дніпрові камені або з нагоди щасливого сходження на Київську єпископську кафедру найславнішого і високоповажного пана, пана Богуслава Радошевського Бонші” від 1618 року, звучить заклик до нащадків великих предків відновити колишню могутність і славу країни. Приймаючи близько до серця внутрішні чвари, що мали місце в той час на теренах України, виступає проти релігійного гніту, обстоює ідею рівності всіх. І тут для нього головним виступає не голос віросповідання, а те, щоб людина була гідна того місця, яке вона займає і в якому живе [6, с.108-109].

Але, треба сказати, що толерантність й свобода віросповідання були не тільки надбанням науковців і письменників. Ідей свободи знайшли свої відбитки в актах державно-конституційного характеру. Так, за Зборівським договором 1649 року було закріплено право на свободу віросповідання, що відтворювалося через закріплення рівності економічних, політичних та соціальних прав православних з католиками [7, с.192]. Наступним, у Гадяцькому трактаті 1658 року питання щодо свободи світогляду та віросповідання було винесено на перше місце. Стосовно свободи на віросповідання в ньому проголошувалося збереження за вірою православною всіх її прав, рівних католицькій. У порівнянні з попередніми домовленостями, ці права планувалося розширити, вони набували більш глибокого змісту.

Ідеї свободи віросповідання містилися й у розробленій наприкінці 1905 року головою Української Народної Партії Миколою Іва-

новичем Міхновським Програмі. Релігійному питанню в ній приділено цілий розділ й пропонувався коментований план щодо гарантування і забезпечення в державі рівного права для всіх людей на вільне віросповідання. Визначальним чинником повинно було стати заперечення панування будь-якої релігії в Україні, створення незалежної української церкви [8, с.72-73].

Програмні ідеї щодо гарантування людині її свободу віросповідання знайшли свій подальший розвиток у конституційних актах Української Народної Республіки.

Так, у Конституції Української Народної Республіки (Статуті про державний устрій, права і вільності УНР), 29.04.1918 року, серед інших прав громадянина проголошувалося і неможливість обмеження права сумління [8, с.80].

За часів Директорії, Урядовою Комісією по підготовці Конституції Української Держави у 1920 році, Проект Основного Державного Закону Української Народної Республіки передбачав визначення свободи віросповідання окремим розділом.

Для сьогоденної України, право людини на віросповідання, з одного боку, досягло міжнародних стандартів, здобуло різноманітне системне правове визначення та захист, а з іншого – це величезна соціальна проблема, яка стосується кожного українця, українського суспільства в цілому та держави безпосередньо. На жаль, у межах однієї статті важко або й неможливо проаналізувати всю генезу права людини на віросповідання, весь спектр прав і свобод людини та їхній історичний розвиток в українській традиції.

Головною метою, що ми для себе визначили - привернути ще раз увагу на необхідність органічного поєднання двох підходів при вирішенні проблем розвитку суспільства на теренах прав і свобод людини. По-перше, це динамічний розвиток нашого суспільства у відповідності міжнародно-правовим стандартам прав і свобод людини, по-друге – врахування власного історичного досвіду, набутого на попередніх етапах історичного розвитку, української традиції, здобутків

української правової та політичної думки.

Історія права людини та віросповідання доказала свою визначальну розвиток його демократичних чинників. Як головне, свобода віросповідання довела свою роль у вихованні у людини прагнення до волі, честі й гідності. роль у з'єднанні суспільства, перетворення його здобутків у цивілізаційні цінності, показало свою здатність впливати на державу та розвиток його демократичних чинників. Як головне, свобода віросповідання довела свою роль у вихованні у людини прагнення до волі, честі й гідності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України / Ін-т законодавства Верховної Ради України. –К., 1996. -116 с.
2. Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації” від 23.04.1991 р. –К.: Парламентське вид-во, 2005. -65 с.

3. Колодний А., Яроцький П., Любовик Б., Косуха П., Кралюк П. Історія релігії в Україні: Навчальний посібник / За ред. А.М. Колодного, П.Л. Яроцького. –К.: Тов-ство “Знання”, 1999. –736 с.

4. Полонська-Василенко Н.Д. Історія України: У 2-х т. –К.: Либідь, 1993. –Т.1: До середини XVII століття. –588 с.

5. Історія філософії України / За ред. М.С. Тимошика, О.І. Цибульської. –К.: Либідь, 1994. –416 с.

6. Огородник І.В., Огородник В.В. Історія філософської думки в Україні. Курс лекцій: Навчальний посібник. –К.: Вища школа; Товариство “Знання”, КОО, 1999. –543 с.

7. Полонська-Василенко Н.Д. Історія України: У 2-х т. –К.: Либідь, 1993. –Т.2: Від середини XVII століття до 1923 року. –606 с.

8. Слюсаренко А.Г., Томенко М.В. Історія Української конституції. –К.: Тов-ство “Знання” України, 1993. –464 с.

Гуренко М.М. Цивілізаційні цінності народу, як витoki сучасної доктрини прав і свобод людини // Форум права. -2007. -№ 3. -С.66-69 [Електронний ресурс]. -Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-3/07gmmisl.pdf>

Розглядаються проблеми права людини на свободу віросповідання та його вплив на розвиток особистості, суспільства та держави. Крізь призму історії права людини на віросповідання розкриваються його цивілізаційні цінності, здатність з'єднати суспільство та зберегти національну самобутність. Показано, що головним є роль свободи віросповідання у вихованні у людини прагнення до волі, честі й гідності.

Гуренко М.Н. Цивилизационные ценности народа, как источник современной доктрини прав и свобод человека

Рассматриваются проблемы права человека на свободу вероисповедания и его влияние на развитие личности, общества и государства. Сквозь призму истории права человека на вероисповедание раскрываются его цивилизационные ценности, способность объединить общество и сохранить национальную самобытность. Показано, что главным есть роль свободы вероисповедания в воспитании у человека стремления к воле, чести и достоинству.

Gurenko M.N. Peoples civilized values as the source of modern doctrine of person rights and freedom

The problems of rights on a persons free choice of faith its influence on the development of the personality, society and state. In the light of the history of the person's rights to the faith, his civilized values are shown, his ability to unite to unite the society and secure its national identity. The main thing is the role of free faith in the development in a person the desire to freedom, dignity and honor.